

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ РИТОРИЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ШКІЛЬНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ

За всіма прогнозами ХХІ століття може стати гуманітарним, і провідну роль відіграватимуть культура, духовність, які стверджують гідність і цінність особистості людини (В. Рубанов). Саме тому сьогодні особливо активно проголошується думка, що мова, комунікація мають і матимуть непересічне значення в процесах самовизначення, соціальної адаптації та самореалізації особистості. Зважаючи на це, цілком природним є актуалізація й активізація науково-методичних пошуків у царині лінгводидактики, що спостерігається в Україні протягом останніх десятиліть.

Реформування шкільної освіти безпосередньо пов'язують із запровадженням нових освітніх підходів, одним з яких є технологічний підхід. Педагогічні технології широко використовуються на різних рівнях навчання і виховання. Безумовно, технологічний підхід є ефективним засобом модернізації й трансформації загальної середньої освіти. Іншим прогресивним актуальним напрямом модернізації шкільної мовної освіти вважають риторизацію. Проте варто зазначити, що аспекти педагогічного спілкування в процесі навчання мови, яке є невід'ємною складовою професійної діяльності вчителя-словесника, певним чином залишаються поза увагою лінгводидактичної спільноти.

Мета розвідки – окреслити дескриптивний аспект риторизованої технології (РТ) у контексті риторизації педагогічного спілкування (ПС) вчителя-словесника.

Проблематику ПС досліджували Л. Горбач, В. Грехнєв, Н. Грудцина, І. Зязюн, А. Князьков, О. Котикова, Л. Крамущенко, І. Кривонос, В. Крисько, Т. Ладиженська, О. Леонтєв, О. Мирошник, А. Михальська, С. Мінеєва, Л. Нечепоренко, М. Пентилюк, В. Семиченко, Н. Тарасевич, Л. Туміна, Ю. Чудінов та ін. У результаті аналізу фахової літератури виділені такі ознаки ПС: 1) орієнтування на встановлення контакту з учнями; 2) організація впливу педагога на учнів; 3) спрямованість на оптимізацію навчально-виховної діяльності; 4) спрямованість на оптимізацію особистісних стосунків між учасниками педагогічного процесу; 5) спрямованість на встановлення сприятливого психологічного й емоційного клімату; 6) організація колективної діяльності та взаємовідносин; 7) створення оптимальних умов для правильного формування й розвитку особистості школярів; 8) забезпечення творчого характеру навчальної діяльності; 9) створення умов максимально використати в навчальному процесі особистісні особливості вчителя. На думку Т. Ладиженської, ПС пов'язане з психологічними процесами розуміння та сприймання людини людиною (людиною й колективом), взаємодії людей, а також з обміном не лише фактичною, але й емоційною інформацією; «за допомогою мовлення передаються накопичені людством знання, досвід практичної діяльності, моральні установки, культурні традиції» [3, с. 40].

І. Зязюн виокремлює функціонально-рольове й особистісно орієнтоване ПС, наголошує на його суб'єкт-суб'єктному характері, розглядає ПС як діалог, виділяючи в процесі ПС перцептивний, інтерактивний і комунікативний аспекти [4, с. 91–94]. Ефективність ПС, на думку О. Котикової, великою мірою зумовлена очікуваннями вчителя щодо учнів, які, «з одного боку, полегшують працю вчителя

на уроці, а з іншого – нерідко сприяють його упередженому ставленню до учнів» [2, с. 651]. Відповідно до напрацювань Н. Формановської, яка виділила одинадцять видових типологічних пар спілкування, ПС передовсім має такі ознаки: контактність, безпосередність, усна форма, діалогічність, міжособистісний і публічний характер, творчість, приватність, кооперативність, мовленнєве вираження, фатична форма, комунікативність [5, с. 14–21]. У ПС виділяють такі етапи: 1) моделювання педагогом майбутнього спілкування з класом; 2) організація безпосереднього спілкування; 3) здійснення спілкування, управління ним у педагогічному процесі; 4) аналіз здійсненої системи спілкування, моделювання нової системи спілкування (Л. Туміна).

Процеси риторизації, до яких в останні десятиліття спостерігається неослабна увага з боку науковців і педагогів-практиків, складні й багатовимірні, тому, на наше переконання, їх запровадження варто пов'язувати саме з риторизованими технологіями (РТ).

Під РТ розуміємо технологію риторизації (Д. Архарова, Л. Котлова, В. Маров, Г. Новосельцева), а сам процес риторизації – як поступове, цілеспрямоване, перманентне «входження» риторики й риторичного в різноманітні педагогічні процеси в сучасній школі. У ході риторизації ПС передбачається експліцитно/імпліцитно реалізовувати риторичні смисли («риторична діяльність», «риторична ситуація», «риторичні жанри», «риторичний діалог», «риторична норма» [1]; «категорії (канони) риторики – етос, пафос, логос», «навчально-мовленнєва ситуація», «агональна взаємодія»).

У контексті проблематики дослідження розглядаємо РТ як технології риторизації ПС, які охоплюють весь процес шкільної мовної освіти: як загальнопедагогічного й загальнометодичного рівнів, так і на рівні вирішення окремих дидактичних, методичних або виховних завдань.

Відповідно до горизонтальної структури педагогічних технологій дескриптивний (формалізовано-описовий) компонент педагогічної технології є моделлю, описом цілей, змісту, методів і засобів, алгоритмів дій, що застосовуються для досягнення запланованих результатів (Г. Селевко).

1. Технології риторизації ПС варто реалізовувати в площині запровадження риторичного підходу в шкільній мовній освіті з метою формування риторичних умінь і риторичної компетентності учнів.

2. У загальному вигляді зміст діяльності (за В. Краєвським і І. Лернером) включає в себе формування цінностей і ціннісних орієнтацій, опанування способами діяльності (мовної, мовленнєвої, комунікативної, риторичної), формування досвіду творчої діяльності (перетворювальної, безпосередньо творчої, проєктивної, конструктивної тощо).

3. Алгоритми РТ:

- 1) на етапі моделювання ПС: учитель-словесник аналізує етос учнівської аудиторії; формулює власний пафос; моделює логос власного мовлення; прогнозує потенційні риторичні ситуації; налаштовується на агональну взаємодію; обирає необхідний риторичний жанр; орієнтується в параметрах риторичних текстів, які буде створювати;
- 2) на етапі організації безпосереднього спілкування: педагог здійснює комунікативну атаку; за необхідності використовує в мовленні риторичні норми з метою узгодження власного етосу з етосом аудиторії; реагує на риторичні

ситуації, що виникають; створює риторичні ситуації; організовує риторичний діалог на суб'єкт-суб'єктному ґрунті; розгортає риторичну діяльність щодо створення й реалізації риторичних текстів;

- 3) на етапі здійснення спілкування, управління ним: учитель об'єднує учасників ПС як суб'єктів риторичної діяльності в авторсько-відповідній жанровій дії в межах певного тематичного поля; виявляє комунікативну активність щодо створення, виконання риторичних текстів, спрямованих на учнів (реалізує пафос); реалізує в риторичних текстах власні уявлення й погляди, плекає й виражає власну індивідуальність (етос); виявляє комунікативну активність в оптимальному спілкуванні; реагує на риторичні ситуації, що виникають, орієнтуючись на агональну взаємодію й використовуючи оптимальне мовлення; реалізує пафос діловитості, рішучості, виховання; виявляє комунікабельність і комунікативність; вибудовує риторичний діалог спільними з учнями прийнятними засобами, у відповідності зі спільними правилами (процедурами, традиціями) його ведення (протікання) [1];
- 4) на етапі аналізу здійсненої системи спілкування: учитель-словесник здійснює риторичну рефлексію як риторичний діалог із собою; моделює нову систему спілкування.

Отже, риторизація ПС є актуальною лінгводидактичною проблемою, а оптимальним засобом здійснення цього процесу є РТ. Мотивований на реалізацію риторичних смислів в шкільній мовній освіті вчитель-словесник спроможний розробляти й запроваджувати РТ з метою формування риторичних умінь і риторичної компетентності учнів, що є потребою часу.

Література

1. Горбач Л. В. Механизмы риторизации образовательной деятельности школы [Электронный ресурс] / Горбач Л. В., Минеева С. А. // Развитие школы № 149 средствами риторики и риторизации : сб. материалов. – Режим доступа : redsovet.perm.ru/sections/psec_view.php?psid=53. – Заголовок с экрана.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Обучение общению : методика школьной риторики : [учеб. пособ.] / Под. ред. Т. А. Ладыженской. – М. : Баласс, 2013. – 144 с.
4. Педагогічна майстерність : підручник / За ред. І. А. Зязюна. – [3-тє вид., допов. і переробл.]. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
5. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход : [учеб. пособ.] / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.

Ницета В. А. Технологічний аспект риторизації педагогічного спілкування в процесі шкільної мовної освіти / Ницета В. А. // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми лінгводидактики: реалії та перспективи», присвяченої 80-річному ювілею від дня народження та 50-річчю наукової діяльності доктора педагогічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Марії Іванівни Пенцилюк (7–8 квітня 2016 р., м. Херсон) : [збірник] / [За заг. ред. І. В. Гайдаєнко]. – Херсон, 2016. – С. 254–259.